

LIINA LUKAS

BALTISAKSA
KIRJANDUSVÄLI
1890–1918

Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

Tartu Ülikooli kirjanduse ja rahvaluule osakond

Tartu–Tallinn 2006

Sisukord

SISSEJUHATUS	13
Baltisaksa kirjanduse uurimisest meil ja mujal 14 • Baltisaksa kirjandus võrdleva kirjandusteaduse huviorbiidis 26 • Kirjandusvälja mõistest 30 • Töö sihid, ülesehitus, allikad 34	
I BALTISAKSA KIRJANDUSE MÕISTE JA SOTSIAALKULTUURILISED KONTOURID	37
Väli väljas 40 • „Väike kirjandus” 42 • Regionaalkirjandus 44 • Koloniaalkirjandus 55	
II BALTISAKSA KIRJANDUSVÄLJA INSTITUTSIOONID	57
Kirjastused 60 • Perioodilised väljaanded 63 • Antoloogiad, albumid, kogumikud 73 • Tartu Keiserlik Ülikool 77 • Seltsid 79 • Teatrid 82	

III LUULE	87
BALTISAKSA LUULE PÕHISUUNAD VANEMA LUULETAJATE-PÕLVKONNA LOOMINGUS	91
Mõisnikuluule 91 • Emalaulud. Mia Holm 92 • Religioosne luule 94 • <i>Lebensergebnisse</i> 95 • Salongiluule 96 • Buršilaulud ja koduluule 96 • Makarooniline luule 97 • Eesti-/läti-teemaline mütoloogiline luule 100	
BALTISAKSA LUULE 1890. AASTATEL	101
Eepiline luule. Helene von Engelhardt 101 • Balti „kodupoeetid”. Carl Hunnius, Christoph Mickwitz jt 107 • Mõisnikuluule 113 • Õpetlasluule. Leopold von Schroeder 116 • Koloniaalluule 119 • Ketserid baltisaksa kirjandusväljal: Maurice von Stern ja Viktor von Andrejanoff 122 • Baltisaksa naisluuletajad 148 • Baltisaksa luuletajad Saksamaal 156	
BALTISAKSA LUULE 20. SAJANDI ESIMESEL JA TEISEL KÜMNENDIL	163
IV PROOSA	189
BALTISAKSA NAISED KIRJANIKENA	191
Baltisaksa naise haridus ja roll ühiskonnas 195 • Aadlidaamide kirjanduslik praksis 198 • Kodanlase-uhkus <i>versus</i> aadliau 206	
BALTISAKSA MEESPROSAISTID	210
BALTI LÜHIJUTUTRADITSIOON	218
BALTI „KODUPAIGAROMAAN” (<i>HEIMATROMAN</i>) AASTATEL 1890–1918	231
Sissejuhatuseks 231 • Ajalooline romaan 234 • Asundusromaan 239 • Balti ajaromaan 244 • Balti <i>Heimatkunst</i> 251 • Carl Worms – balti kodupaigakunstnik <i>par excellence</i> 253	
<i>MESALLIANCE</i> KUI KETSERLIK TOPOS BALTISAKSA KIRJANDUSES	260

Mesallianss kui kultuurikriitiline idee Eduard von Keyserlingi
jutustustes 268 • Homoerootiline mesallianss Guido Hermann
Eckardti ja Élisàr von Kupfferi jutustustes 272

„BALTI ARISTOKRAATIA KUNSTNIKUD” 276

Eduard von Keyserling 276 •

Theophile von Bodisco ja Otto von Taube 281

PAGULASROMAAN: KADUNUD POEGADE TAGASITULEK 284

BALTISAKSA NAISKIRJANIKE PROOSA 293

Poesie der häuslichen Pflichten Ursula Zoege von Manteuffeli

moodi 296 • Hedda von Schmidi aadlidaamide galerii 299 •

Literaadiseisuse naiselikkuse-etalon 300 • Emantsipatsiooni-apell ja
taaskohanemine Elfriede Jakschi romaanis „Valgust, rohkem
valgust!” (1885) 305 • Abielukriitika Helene von Kloti

dialoogromaanis „Üks naine. Etüüd natuurist” (1892) 310 •

Laura Marholmi kultuurikriitika kui soorollide kriitika 314 •

Laura Marholm kirjanikuna 323 • Frances Külpe naiselik elukunst 332

V DRAAMA 335

Naturalism balti draamas 338 • Kaasaegne perekonnadraama ja
(kaas-) ajakomöödia 343 • Balti kaasajadraama 348 • Ajalooline
draama 353 • Uusromantiline draama 359

VI BALTISAKSA KIRJANDUSKRIITIKA 363

BALTISAKSLASED KIRJANDUSKRIITIKUTENA 365

Saksa klassika lembus 365 • Kaasaegse kirjanduse käsitlused 368 •

Vene, eesti, läti kirjanduse ja kultuuri tutvustamine 371

KIRJANDUSKRIITIKA AJAKIRJADES *BALTISCHE MONATSSCHRIFT*
(1859–1931) JA *DEUTSCHE MONATSSCHRIFT FÜR RUSSLAND*
(1913–1915) AASTATEL 1890–1915 374

Poleemika modernse kirjanduse üle 377 • Ibseni-poleemika 381 •

Heimatkunst’i apoloogia 383 • Kirjandusalased soovitusel

lugejatele 385 • Baltisaksa kirjanduse kriitika *Baltische*

Monatsschrift’is 389 • *Deutsche Monatsschrift für Russland* 391

VII VÄLI VÄLJAS.	
BALTLASED SAKSA KIRJANDUSVÄLJAL	395
AUTONOMISEERUV KIRJANDUSVÄLI	397
BALTLASED SAKSA KULTUURIKESKUSTES	410
BALTLASED SAKSA KIRJASTUSTES	414
BALTLASED SAKSA KULTUURIAJAKIRJANDUSVÄLJAL	424
Ajakiri <i>Simplicissimus</i> ning Mia ja Korfiz Holm 428 •	
<i>Preussische Jahrbücher</i> 429 • <i>Daheim</i> ja <i>Der Türmer</i> 430 •	
Maurice von Stern ja <i>Stern's Literarisches Bulletin der Schweiz</i> 436	
BALTISAKSA KIRJANDUSE RETSEPTSIOON SAKSAMAAL JA MUJAL	441
BALTLASED KULTUURIVAHENDAJATENA SAKSA KIRJANDUSVÄLJAL	454
VIII BALTLASED EESTI KIRJANDUSVÄLJAL	457
EESTI JA BALTISAKSA KIRJANDUSVÄLJA KOKKUPUUTEPIINNAD	459
KULTUURIVAHENDAJAD	475
BALTISAKSA KIRJANDUS EESTI KIRJANDUSVÄLJAL AASTATEL 1890–1918	477
LÕPPSÕNA	487
ZUSAMMENFASSUNG	491
Zur Einführung 491 • I. Zum Begriff der deutschbaltischen (bzw. baltischen) Literatur und zu ihren soziokulturellen Umrissen 493 • II. Institutionen des literarischen Feldes 497 • III. Die Lyrik 500 • IV. Die Prosa 503 • V. Das Drama 512 •	

VI. Baltische Literaturkritik 514 • VII. Das Feld im Feld.
Deutschbalten auf dem deutschen literarischen Feld 516 •
VIII. Deutschbalten auf dem estnischen literarischen Feld 519

LISAD	523
1 Autorid 524 • 2 Luulekogud 546 • 3 Proosateosed 553 •	
4 Näidendid 564 • 5 Antoloogiad 569 • 6 Kriitikateosed 570 •	
7 Kirjanduskriitika ajakirjades <i>Baltische Monatsschrift</i> ja <i>Deutsche Monatsschrift für Russland</i> 574 • 8 Baltisaksa kirjandus eesti keeles 593 •	
9 Eesti kirjandus baltisaksa kirjandusväljal (1890–1918) 600	
KASUTATUD KIRJANDUS	605
I Ilukirjandusteosed (sh mälestusteraamatud, kirjakogud) ja publitsistika 605 • II Ajakirjandusväljaannetes ilmunud ilukirjandus 608 • III Teatmekirjandus 608 • IV Käsitlused. Raamatud 609 • V Käsitlused. Ajakirjanduses ilmunud artiklid 616 •	
VI Arhiiviallikad 623 • VII Käsikirjad 623 • VIII Internetiallikad 623	
LÜHENDID	624
ISIKUNIMEDE REGISTER	625
FOTOD JA ILLUSTRATSIOONID	639